

iniatuur

Jaargang 24

2
Juni 2020

Vereniging Vrienden Martinikerk

Secretariaat
Martinikerkhof 3
9712 JG Groningen

Telefoon
050 311 12 77

E-mail
vriendenmartiniker@gmail.com

Website
www.vriendenmartiniker.nl
www.martiniker.nl

Colofon

Redactie
Ton Heuvelmans
Annelies Noordhof-Hoorn
Tonko Ufkes
Jan Visser

E-mail
info@martiniker.nl

Fotografie
Jan Haak, tenzij anders

Druk
MarneVeenstra, Groningen

Aquarel van Berend Eikelboom (bron: Groninger Archieven)

Van de redactie

De inhoud van dit nummer van Miniatuur is enigszins anders dan u gewend bent. Andere jaren bevatte nummer 2 de tekst van de lezing na de jaarlijkse Algemene Vergadering. Aangezien de AV niet gehouden is vanwege de coronacrisis heeft de redactie wat moeten improviseren.

Na de aandacht in het vorige nummer aan enkele schilderijen van de bekende architect Egbert Reitsma van de Martinikerk plaatsen we nu enkele aquarellen van de kunstenaar Barend Eikelboom die hij maakte tijdens de restauratie tussen 1963 en 1968. In een volgend nummer hopen we nog meer van zijn werk te plaatsen.

Daarna maken we melding van enkele aardige vondsten die Jan Haak deed in de Martinikerk tijdens recente schoonmaakwerkzaamheden. Verder herplaatsen we een artikel van Berend Raangs uit *Miniatuur* 2007 nummer 2 over 'Het Staand Horloge in het schip van de Martinikerk' met enkele nieuwe foto's. Sinds kort is dit uurwerk weer in bedrijf en sommigen van u hebben dat kunnen horen tijdens uitzendingen van kerkdiensten in coronatijd. Wat u mist zijn de zomerconcerten op het orgel, die door de coronacrisis niet gehouden kunnen worden.

Egbert Modderman wint prestigieuze internationale kunstprijs

Enorm blij is Egbert Modderman met de *BP Young Artist Award 2020*, een prijs die jaarlijks wordt uitgereikt door The National Portrait Gallery in Londen. Egbert kreeg de prijs voor zijn schilderij *Rusteloos* waarop hij de Oudtestamentische figuur Eli heeft geportretteerd. Het schilderij wordt momenteel geëxposeerd in The National Portrait Gallery in Londen. In *Miniatuur* verscheen eerder een uitgebreid interview met de schilder (jaargang 23, nr. 3).

Rusteloos/Restless - Foto: Egbert Modderman

Barend Eikelboom in de Martinikerk

Jan Visser

Foto: collectie familie Eikelboom

De redactie kwam onlangs een unieke collectie afbeeldingen op het spoor van aquarellen en tekeningen die gemaakt zijn tijdens de restauratie van de Martinikerk in de jaren '60 van de vorige eeuw. Ze zijn gemaakt door de kunstschilder Barend Eikelboom (1891-1975). Van jongs af aan bleek zijn aanleg voor de teken- en schilderkunst. Op zesjarige leeftijd schilderde hij al een portret van zijn vader. Geboren in Hoogeveen bezocht hij daar vanaf 1907 de tekenschool. Na de verhuizing naar Groningen in 1912 vervolgde hij zijn opleiding aan de Academie Minerva. Zijn werk bestond in hoofdzaak uit landschappen (bijvoorbeeld Noorse fjorden) en portretten. Barend maakte meer dan 500 werken die slechts een paar keer zijn geëxposeerd. Publiciteit heeft hij nooit gezocht, daar hield hij niet van.

Tijdens de restauratie van de Martinikerk werd Eikelboom gegrepen door wat daar gebeurde: hij was er niet weg te slaan. Tussen 1966 en 1969 maakte hij een serie van circa dertig aquarellen en tekeningen. Die zijn destijds aangekocht door de gemeente Groningen. Hij had nog wel meer willen maken, maar werd getroffen door een beroerte en belandde in een rolstoel. De laatste jaren van zijn leven woonde hij daarom in het Treslinghuis, waar hij nog regelmatig tekende, hoewel hij gedeeltelijk verlamd was. In 1973 is er een expositie geweest in het Treslinghuis onder de titel 'Martini te lijf'. Die tentoonstelling werd geopend door burgemeester Buiters. Eikelboom overleed op 3 juni 1975 en werd begraven op Selwerderhof.

De tijd dat Eikelboom tekende en schilderde in de Martinikerk heeft hij als heel bijzonder ervaren. Na enige tijd werd hij door de mensen van de bouw als één van hen beschouwd: 'Ik kreeg koffie, een kacheltje als het nodig was en zelfs werd er om mij heen gebouwd als ik aan het werk was. Ik was er van 's morgens vroeg tot laat in de middag. Ik had nauwelijks tijd om te eten.'

Zijn werk geeft een heel mooi beeld van de chaotische toestand tijdens de restauratie van de Martinikerk. Dat het ooit nog weer zo mooi werd is een wonder! Natuurlijk zijn er tijdens de restauratie ook heel veel foto's gemaakt, maar de aquarellen en tekeningen van Barend Eikelboom geven een bijzondere impressie van wat daar gebeurde. De Martinikerk bezit één werk van hem, dat in de Frederikakamer hangt: een afbeelding van het koor na de restauratie. De andere aquarellen en tekeningen zijn te vinden in de Groninger Archieven. De redactie plaatst enkele daarvan in ons blad, als eerbetoon en herinnering aan Barend Eikelboom.

Bron: collectie Groninger Archieven

Werrassende ontdekkingen

Ton Heuvelmans

In tijden van corona willen veel mensen, behalve gezond blijven en afstand houden, graag iets nuttigs doen. In dat verband besloot Jan Haak eens danig huis te houden in de Martinikerk. Niets was veilig voor zijn schoonmaakdrift: zelfs delen van het grote Schnitger-orgel, de preekstoel en alle pilaren moesten het ontgelden. Al werkend deed Jan enkele verrassende ontdekkingen.

De kapitelen op de pilaren in de zuidelijke zijbeuk bleken bedekt met een dikke laag stof. Al zuigend en boenend ontdekte Jan dat er op één pilaar onder de laag smurrie een tekst zichtbaar werd:

H.Hut
1975
L. Muller
Res-tauratie
20 dec. 1974 H. Hut L. Muller

Tijdens de grote restauratie van de vorige eeuw hebben de schilders Hut en Muller hun werk na afloop gesigneerd. Ze deden dit op een – althans voor gewone kerkgangers – onzichtbare plek. Dat deze signatuur 45 jaar later alsnog ontdekt zou worden was waarschijnlijk niet de bedoeling, maar het voegt wel iets menselijks toe aan wat uiteindelijk voor het hogere bestemd was.

Het deed mij denken aan het jaar 1975. Tijdens een kleine verbouwing in mijn huis in Thesinge verwijderde ik een basement, en op de achterkant daarvan bleek ook een tekst te staan. Met timmermanspotlood was erop geschreven: 'B. Kol, 27 Mei 1927, Schier Weer'. Jaren later werd mijn huis geschilderd door het plaatselijke schildersbedrijf. In een dakgoot had de schilder met zijn plamuurmes in het zink gekrast: 'Hofstede, 3 aug. 1988, zon en wind'. Het is niet alleen een mooi idee dat ook ambachtslieden hun werk signeren. Het wordt aandoenlijk als ze er ook het weertype bij vermelden.

Bij het in de boenwas zetten van de preekstoel van rond 1594 (Reductie!) ontdekte Jan, ongeveer op de plek waar de predikant staat, een houten luik. Daaronder bevond zich een rechthoekig zinken bakje. Navraag leerde dat dit mogelijk ooit bestemd was als stoof voor gloeiende kooltjes. Zo kon de pastoor en later de predikant tijdens de preek in de ijskoude kerk genieten van een weldadige warmte onder zijn soutane respectievelijk toga.

Wen nieuwe vleugel in de Martinikerk

Annelies Noordhof-Hoorn

Medio januari 2020 meldde zich een donateur met een bijdrage voor een nieuwe vleugel in de Martinikerk. Anonimiteit was een vereiste. Het initiatief om een vleugel aan te schaffen was al eerder uitgegaan van 'Schoonheid met een Ziel' – een samenwerkingsverband van verschillende kerken in Groningen. Daarom wilde de donateur graag dat 'Schoonheid met een Ziel' zonder kosten van de nieuwe vleugel gebruik kan maken. Natuurlijk hebben meerdere betrokkenen moeten instemmen: de wijkgemeente, de Stichting Martinikerk Groningen en anderen. Dat is prima verlopen, zodat al op 20 februari de vleugel in de kerk kon worden geplaatst door de firma Albert Hahn Piano's. Aangezien de kosten van de vleugel hoger waren dan het bedrag van de anonieme gulle gever, hebben ook de SMG en de Vereniging Vrienden Martinikerk een bedrag bijgelegd. De afhandeling van de aankoop is via de VVM verlopen.

Het 'Staand Horloge' in het schip van de Martinikerk

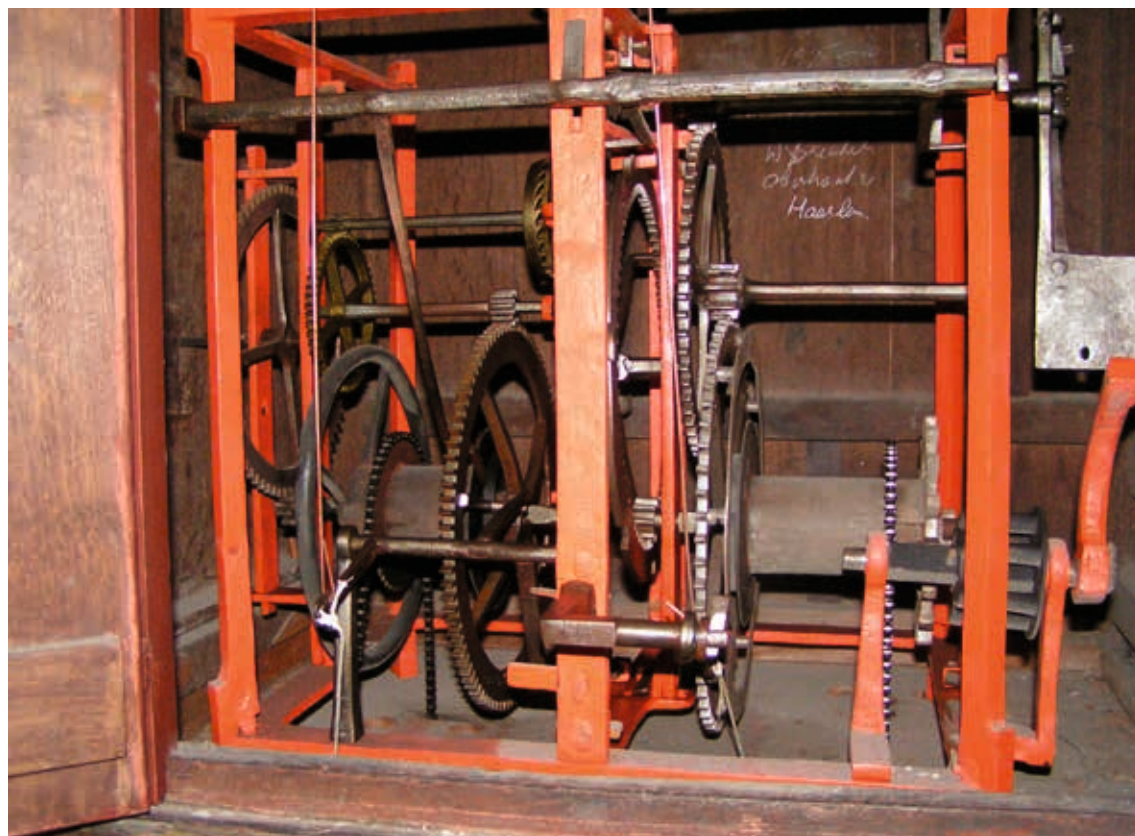
Berend Raangs

Sinds mensenheugenis bezit de Martinikerk een merkwaardig inventarisstuk, namelijk een zogeheten 'staand horloge'. Dit staand horloge is van hoge ouderdom en is ontstaan uit een uurwerk dat te dateren is als eind-16de-eeuws. Oorspronkelijk stond dit uurwerk op een console (stoel) die tegen een wand was aangebracht. In de achttiende eeuw zou een dergelijke opstelling de naam 'stoelklok' krijgen. Omdat de loden gewichten van het uurwerk steeds werden ontvreemd is het oude uurwerk waarschijnlijk rond 1800 boven in een zesenhalf meter hoge kast geplaatst, waardoor een bijzonder meubel ontstond. De lengte van de kast past niet goed bij de grootte van de wijzerplaat. Om het geheel nog

enigszins allure te geven werd daarom boven op het uurwerk een open bekroning geplaatst. Hieronder zijn de cilindrische bellen voor de uur- en halfuurslag aangebracht.

Het is bekend dat de kast al meer dan honderd jaar langs de noordwand van het schip staat, tussen het Raads- en het Provinciale gestoelte. Het is niet bekend of dit altijd de oorspronkelijke plaats is geweest. Zoals opgemerkt dateert het uurwerk uit het einde van de 16de eeuw, hetgeen valt af te leiden uit kenmerken van die periode, namelijk frames in de vorm van gotische steunberen die ten opzichte van het rechthoekige frame zijn geplaatst onder een hoek van 45°. Aanvankelijk werd het uurwerk aangedreven door een waag (onrust). Nadat Christiaan Huygens in 1656 met de toepassing van de slingerbeweging aantoonde dat uurwerken nauwkeuriger konden werken, werd de waag uit dit uurwerk ook van een slinger voorzien. Om het uurwerk te kunnen laten lopen, moesten het gaande werk en het slagwerk elke dag worden opgewonden. De opwindvoorzieningen bevinden zich boven in de kast, op ongeveer zesenhalf meter

boven de vloer. Deze hoogte is noodzakelijk om de gewichten gedurende een etmaal op kracht te kunnen houden.

Via een nog aanwezige smalle ladder is het mogelijk het uurwerk te bereiken en de beide gewichten van daaruit op te trekken. Het oorspronkelijke opwindsysteem is bij een restauratie in 1975 vervangen door 'doorgaande kettingen', die worden aangedreven door elektrische motoren, zodat handmatig optrekken nu niet meer nodig is.

De wijzerplaat heeft een beschildering waarop het jaartal 1653 staat. De plaat heeft gotische cijfers met daartussen zogenaamde halfuurtekens. Omdat het uurwerk oorspronkelijk was uitgerust met een waag, had het een onnauwkeurige werking, zodat met slechts één (uur)wijzer werd volstaan. Door toepassing van een slinger werkten uurwerken nauwkeuriger zodat daarna meestal een minutenwijzer werd toegevoegd. Indien deze ontbreekt, kan de tijd tussen de cijfers en de halfuurtekens globaal worden afgelezen door inschatting. Het uurwerk van de Martinikerk kreeg echter geen minutenwijzer. Bij de restauratie van de klok in 1975 is de wijzerplaatbeschildering uit 1800 verwijderd ten gunste van een onderliggende beschildering uit 1653. Mogelijk gaat hieronder nog een oudere schildering schuil, gezien de aangetroffen sporen van een ander jaartal in Romeinse cijfers. Door de verwijdering van de beschildering uit 1800 werd de eenheid tussen kast en wijzerplaat verstoord, zodat er in feite sprake is van een anachronisme. Wel is nu duidelijk te zien dat er door de plaatsing van het uurwerk op een kast iets bijzonders aan de hand is. Dit vraagt om uitleg.

Uurwerken waren in vroeger tijden kostbare en zeldzame instrumenten die voor iedereen zichtbaar op de torens van de stad waren aangebracht, meestal samen met een zonnewijzer. Het uurwerk werd vroeger met de aangewezen tijd op de zonnewijzer gelijkgezet. Er was dus sprake van een plaatselijke tijdsaanduiding, die uiteraard overal verschillend was. Sinds in 1909 de 'spooitijd' werd ingevoerd, kreeg men overal in Nederland dezelfde tijd.

Hoelang het uurwerk al in de Martinikerk staat is niet bekend. De oudste vermelding in de archieven van de kerkvoogdij is van 1854. Prof. L.G. Pereau verzocht toen de kerkvoogdij het uurwerk stil te zetten omdat 'vooral het slaan [hem] bij de predikatiën hinderde'.

In 1975 is het uurwerk wederom aan de gang gebracht, maar het werd na korte tijd opnieuw stil gezet. Enige tijd geleden is het uurwerk schoongemaakt en sindsdien loopt het weer. Het slagwerk is echter buiten dienst gesteld. Op dit moment is wel het tikken van het gaande werk te horen, maar dit is uiteraard niet zo intensief als het slaan op de uurbel. Er wordt gezocht naar een systeem dat het slagwerk alleen buiten dienst stelt tijdens kerkdiensten en muziekuitvoeringen.

Er zijn nog veel onduidelijkheden. Met name over de oude geschiedenis van de klok is niets terug gevonden in de archieven. Misschien kan nader onderzoek ooit meer gegevens boven water brengen.

Beste Vrienden van de Martinikerk

In goed onderling overleg binnen het bestuur hebben wij besloten de Algemene Vergadering van 2020, die door de coronacrisis al was verschoven en nu gepland stond op 5 september, te laten vervallen. Dat betekent dat volgend jaar, op zaterdag 27 maart 2021, onder andere twee jaarverslagen worden gepresenteerd op onze Algemene Vergadering.

Wij hadden natuurlijk kunnen wachten op een definitieve besluitvorming door de regering. Het lijkt ons echter verstandig vroegtijdig te melden dat de AV van 2020 definitief niet doorgaat.

Dat betekent ook het volgende.

1. Aan de bestuursleden Jan Visser en Gert Zuidema die in 2020 zouden aftreden, is gevraagd tot de AV van 27 maart 2021 aan te blijven. Zij hebben daarmee ingestemd.
2. Aan de leden van de kascommissie (Henk Bakker en Maria van Herk) en aan de Commissie van Beroep (Jeltje Kok-Kromkamp, Ite Wierenga en Fred Bader) hebben wij eveneens gevraagd een jaar langer te willen aanblijven, gezien de bijzondere omstandigheden. Tot ons genoegen zijn alle betrokkenen daarmee akkoord gegaan.
3. Het nieuwe bestuurslid, Coen Oosterhuis, zal – conform eerdere mededeling – met ingang van september 2020 aan de beraadslagingen van het bestuur deelnemen. De officiële benoeming geschiedt dan op 27 maart. De bijzondere omstandigheden – het coronavirus – zijn een gegronde reden om af te wijken van onze reglementen. Wij rekenen op uw begrip daarvoor.

Van Yesse naar Sint Jan

Onze plannen om samen met andere organisaties op 13, 15 en 16 mei 2020 'Van Yesse naar Sint Jan' te organiseren met lezingen, exposities, film, een wandeltocht en de uitvoering van een cantate, hebben we wegens de coronacrisis noodgedwongen moeten verplaatsen naar 28 april, 30 april en 1 mei 2021.

Tijdens dit evenement zou door Bart Flikkema uit Haren een voor deze gelegenheid geschreven boek over *De Arm van Johannes de Doper* worden gepresenteerd. Inmiddels heeft op 8 mei René Paas, commissaris van de Koning te Groningen, het eerste exemplaar van het boek *De Arm van Johannes de Doper* in ontvangst genomen. Tijdens een korte bijeenkomst op het Martinikerkhof kreeg hij de uitgave op gepaste afstand 'uit handen' van de auteur. De film van de presentatie kunt u vinden op www.kloosteryesse.nl/yessesintjan (bij 'blog'). Op deze website zal de organisatie 'Van Yesse naar Sint Jan' op gezette tijden varia posten.

De Arm van Johannes de Doper. Een kostbaar middeleeuws reliek in de Groninger Martinikerk is een uitgave van de Vereniging Vrienden Martinikerk (VVM) in Groningen en de Stichting Bezoekerscentrum Klooster Yesse (SBKY) in Haren, ter gelegenheid van de 800-ste verjaardag van het bezoek in 1220 van Caesarius van Heisterbach aan Yesse en de Martinikerk.

ISBN/EAN 978-90-9032024-3. NUR 693. Prijs € 10,00. Het boek is verkrijgbaar in de boekhandel, in de Martinikerk (na openstelling) en op www.kloosteryesse.nl/yessesintjan.

Het bestuur van de VVM